

СВЯЩЕННІ ДЕРЕВА В АЛЬТЕРНАТИВНІЙ МІФОЛОГІЇ ДЖ.Р.Р. ТОЛКІНА

У статті розглядаються священні дерева в міфологічній системі, яка утворюється корпусом текстів Дж.Р.Р. Толкіна. Священні дерева аналізуються у контексті кельтської міфології в комплексі з такими мотивами, як «Інший світ», доместикація ландшафту, інтронізація, священний шлюб короля з землею, квест героя. Встановлюється священних дерев зв'язок з часопросторовими вимірами міфології, простежується спектр символічних значень образу священного дерев і особливості його втілення в текстах Толкіна.

Ключові слова: священне дерево, міфологія, архетип, символ, доместикація, інтронізація, квест.

В статье рассматриваются священные деревья в мифологической системе, представленной корпусом текстов Дж.Р.Р. Толкина. Священные деревья анализируются в контексте кельтской мифологии в комплексе с такими мотивами, как «Иной мир», доместикация ландшафта, интронизация, священный брак короля с землей, квест героя. Устанавливается связь священных деревьев с пространственно-временными координатами мифологии, прослеживается спектр символических значений образа священного дерева и особенности его воплощения в текстах Толкина.

Ключевые слова: священное дерево, мифология, архетип, символ, доместикация, интронизация, квест.

The article focuses on sacred trees in the mythological system drawn from the corpus of texts by J.R.R. Tolkien. Sacred trees are analyzed in the context of Celtic mythology alongside with such motifs as «The Otherworld», landscape domestication, enthronement, sacred marriage of the king and the land, a hero's quest. The connection between sacred trees and the time and space dimensions of the mythology is established, the symbolic range of the image and its manifestation in Tolkien's texts are outlined.

Key words: sacred tree, mythology, archetype, symbol, domestication, enthronement, quest.

Культ дерев спостерігається у багатьох народів світу. Ще Дж. Фрезер у «Золотій гілці» перелічує такі універсальні мотиви різних міфологічних систем, як духи дерев, боги дерев, чарівні властивості дерев, антропоморфні дерева, поділ дерев на чоловічі та жіночі, переселення людської душі в дерево тощо. Прямими наслідками таких уявлень постають різноманітні форми табу на зрубання дерева і архетип дерева, яке дає допомогу и порятунк. Ритуаліст Фрезер приділяє особливу увагу уявленням, згідно з якими дерево представляється оболонкою для духу, в чому він бачить важливий етап переходу від анімізму до політеїзму [4, с. 130]. Інший знаний вчений, Мірче Еліаде, у своїх відомих дослідженнях священного і профанного простору та архетипу

Центру вказує на можливість дерев бути в міфологічному центрі й належати до ряду «символів абсолютної реальності» [7, с. 17]. Священні дерева в окремих міфологічних системах можуть входити у найважливіші парадигми космогенезу та мати певні космологічні властивості. Сучасні дослідження місця дерев в міфології відкривають нові обрії висвітлення проблеми, наприклад, розвідка «Міфологія простору давньої Ірландії», автор якої, Г.В. Бондаренко, предметно розглядає п'ять священних дерев Ірландії, – це істотний крок у реконструкції міфологічних уявлень кельтських народів. Крім того, деякі висновки з цих досліджень допомагають краще зрозуміти механізми формування «світоландшафту» текстів жанру фентезі, адже,

за висловом Е. Мелетинського, у художній фантазії письменників є вічно живий міфологічний ґрунт [2, с. 103].

Міфологічне підґрунтя творчості Дж.Р.Р. Толкіна складалося здебільшого з уявлень давніх кельтів і германців про цей світ та Інший світ. Створена ним авторська міфологія була визначена нами як альтернативна, тобто така, що розгортається в *міфологічному просторі, який міг би утворитися у колективному підсвідомому англосаксів уявного історичного моменту* (тобто альтернативна міфологія) [3, с. 30]. Таким уявним історичним моментом виступає XI сторіччя в Англії, але без Нормандського завоювання 1066 року, відсутність якого забезпечила б безперервність розвитку епічної поезії англосаксів і уможливив би діалог кельтської і германської традицій. Таким чином, кельтський субстрат альтернативної міфології Толкіна – це комплекс мотивів і архетипів, які він синтезує з германською епікою. Однією з найважливіших складових цього субстрату виступає архетип священного дерева, проте розглядати його треба у зв'язку з іншими кельтськими та германськими мотивами і міфологемами.

Култ дерев серед друїдів виходив з уявлення про те, що дерева є ланкою між верхнім світом (світом смертних) та нижнім (Іншим світом) [5, с. 471], велетенський дуб Ео Мугна набуває якостей axis mundi [1, с. 217]. Священні дерева у кельтів тісно пов'язані з просторовими системами і з космогонічними мотивами, що формують ці системи. Г. Бондаренко виділяє такі три групи відомостей про п'яти священних дерев Ірландії: поява дерев (їх вирощування), чарівні властивості дерев, падіння дерев [1, с. 358]. Всі ці дерева мають свої наймення і не виключені з характерного для ірландського епосу процесу доместикації ландшафту, тобто перетворення незнаного, хаотичного світу на космос, світ людей, шляхом номінації і введення в історію племені. З точки зору категорій сакрального і профанного, в кельтській міфології спостерігаються мотиви посадки священних дерев божественними силами [1, с. 245], а у зв'язку з мотивом інтронізації короля значущими є мотиви дерева як уособленні влади короля [1, с. 245] та «інаугураційного дерева» [1, с. 251].

Образи священних дерев в міфології Толкіна поєднують і трансформують перелічені вище мотиви. Перш за все, вони також є невід'ємною частиною просторової системи, але специфіка розкриття їхнього образу базується на опозиціях, закладених в основу цієї системи. Міфологічний світ, який прописав Толкін, називається Арда і налічує кілька історичних епох, кожна з яких позначена світоландшафтними змінами. Ці зміни реалізуються в опозиції Безсмертні/Смертні землі (Аман/Середзем'я). Кожна епоха тяжіє до певного Центру, позначеного станом гармонії і симетрії, що утворились у ході первинного космогенезу. Розглянемо зв'язок цих сакральних центрів з образом священного дерева.

Аман, безсмертна земля на заході, – це місце проживання «богів» міфології Толкіна – валар, як

мешкають у Валінорі. Універсальний космогонічний мотив відділення темряви від світла реалізується в Амані у вигляді легенди про одну з валар, Йаванну, архетипову богиню плодючості, яка вирощує Два Древа. Цей акт «вторинного творіння», або субкреації (subcreation) за Толкіном, постає як доленосний для епохи: «...and thus there awoke in the world the Two Trees of Valinor. Of all things which Yavanna made they have most renown, and about their fate all the tales of the Elder Days are woven» [11, с. 43]. Два Древа по черзі освітлюють Валінор – одне сріблястим, а інше – золотавим світом. Вони мають кілька імен, з яких найвідоміші – Тельперіон і Лаурелін, вони також мають стать: срібний Тельперіон – чоловічої статі, а золотава Лаурелін – жіночої. Світло, яке вони дають, подається як речовина, скоріш за все – рідина: «But the light that was spilled from the trees endured long, ere it was taken up into the airs or sank down into the earth; and the dews of Telperion and the rain that fell from Laurelin Varda hoarded in great vats like shining lakes, that were to all the land of the Valar as wells of water and of light» [11, с. 44], а чергування періодів світіння Дреव закладає початок відліку часу: «Thus began the Days of the Bliss of Valinor; and thus began also the Count of Time» [11, с. 44]. Валінор, освітлений Двома Древами, отримує назву «Валінор Незатьмарений», і час його існування стає, у термінах Еліаде, «Великим Часом», золотим віком міфології Толкіна.

Усі три теми, які притаманні кельтській міфологеми священного дерева (вирощування – чарівні властивості – падіння), чітко простежуються в історії Двох Дреव Валінора. Падіння (чи радше згасання) Древ відбувається через вчинок Мелькора (персоніфікований образ Зла у міфології Толкіна), який за допомогою хтонічного чудовиська Унголіант викрадає сільмарилі (артефакти, що містять світло Древ) і знищує самі Древа. Таким чином, порушується первинна гармонія безсмертних земель, хаос проникає у сакральний центр. Цей момент знаковий для міфології, адже порушення гармонії системи запускає квестовий рух героїв. Акт руйнації сприймається не менш значущим, ніж акт творіння, і залишається у пам'яті народів назавжди: «So the great darkness fell upon Valinor. Of the deeds of that day much is told in the *Aldudénië*, that Elemmirë of the Vanyar made and is known to all the Eldar» [11, с. 89]. Цікавими складовими міфу про Згасання Древ є солярні, лунарні й астральні космогонічні мотиви: з останньої квітки згасаючого Тельперіона валар роблять Місяць, а з останнього плоду Лаурелін – сонце, які починають свої подорожі по небі над Середзем'ям. Крім того, один з трьох викрадених сільмарилів після багатьох перипетій перетворюється на зірку, присутність якої на небі є постійною згадкою про Початок, сакральний центр, «втрачений рай».

Світло Древ, таким чином, не зникає цілком зі світу, а продовжує виступати джерелом освітлення, зв'язком з міфологічним минулим і, водночас, джерелом натхнення. Створюються витвори мистецтва, артефакти, які тим чи іншим чином

повторюють образи Древі: «There shining fountains played, and in the courts of Turgon stood images of the Trees of old, which Turgon himself wrought with elven-craft; and the Tree which he made of gold was named Glingal, and the Tree whose flowers he made of silver was named Belthil» [11, с. 151]. Образи двох Древі і їхнього світла стають також у нагоді оповідачам Середзем'я, коли необхідно описати красу чи яскравість чогось, зокрема жіночого волосся: «It was golden like the hair of her father and of her foremother Indis, but richer and more radiant, for its gold was touched by some memory of the starlike silver of her mother; and the Eldar said that the light of the Two Trees, Laurelin and Telperion, had been snared in her tresses» [13, с. 241]. Нарешті, процес номінації включає може включати згадки про Два Древа: на їх честь називають *Aldúya*, четвертий день ельфійського тижня [9, с. 489]; золотаві дерева отримують назву *laurinquë* через те, що нагадують Лаурелін: «In the Hyarrostar grew an abundance of trees of many kinds, and among them the *laurinquë* in which the people delighted for its flowers, for it had no other use. This name they gave it because of its long-hanging clusters of yellow flowers; and some who had heard from the Eldar of Laurelin, the Golden Tree of Valinor, believed that it came from that great Tree, being brought in seed thither by the Eldar; but it was not so» [13, с. 177].

Після закінчення Першої епохи історії Середзем'я, пов'язаної з квестом сільмарілів, просторова система, як було зазначено вище, змінюється. Велика частина Середзем'я, де розгорталися події епохи, зникає під хвилями західного моря, Валінон приховується за горами і водними просторами, перетнути які мореплавцям дуже важко. Світло Древі залишається лише у вигляді сонця, місяця і зірки, а також у пам'яті народів. Проте у Другу епоху утворюється новий «Центр», цього разу – у світі смертних. За звитягу і вірність валар і ельфам людей нагороджують надзвичайним даром – землею у морі, островом Нуменор («Західна Земля»). Нуменор розташовано у морі, що відділяє Середзем'я від Аману, таким чином світоландшафт перебудовується в тернарну опозицію Безсмертний Аман / Нуменор / смертні землі Середзем'я. Хоча люди Нуменору не мають безсмертя, їм дарують дуже довге життя, навчають мудрості Заходу і створюють всі умови для майже райського існування. В центрі острова знаходиться священна гора, а біля неї – місто, в якому розташований королівський палац. Біля палацу росте Німлот, Біле Древо Нуменору.

Походження Німлота має певні міфологічні особливості, які ми розглянемо на прикладі такої цитати: «And a seedling they brought of Celeborn, the White Tree that grew in the midst of Eressëa; and that was in its turn a seedling of Galathilion the Tree of Túna, the image of Telperion that Yavanna gave to the Eldar in the Blessed Realm. And the tree grew and blossomed in the courts of the King in Armenelos; Nimloth it was named, and flowered in the evening, and the shadows of night it filled with its fragrance» [11,

с. 316]. Як бачимо, у «генеалогії» Древа кілька ступенів, які виводять його до проаналізованого вище Тельперіона. Проте Німлот не є «нащадком» Тельперіона, він походить від Галатіліона, який Йаванна подарувала ельфам і який тільки *нагадує* Срібне Древо. Отже, образ Білого Древа пов'язується радше з символічністю, а не з сакральністю як такою, причому символічне поле його багатомірне.

Перш за все, Галатіліон – це дарунок Йаванні ельфам, які понад все любили Тельперіон. Це тільки «the image of Telperion», його подоба, не здатна давати світла. Функція такого дарунка – символічна: закріпити *співдружність* (fellowship) між валар та ельфами. Тема співдружності є наскрізною для всієї міфології Толкіна, вона реалізується у символічних актах встановлення співдружності, а також в актах втрати співдружності й спробах її відновити. Келеборн, у свою чергу, – «нащадок» Галатіліона, це Біле Древо острову Тол Ерессеа, куди відпливають ельфи, що покидають Середзем'я. Дарунок саджанців Келеборна людям Нуменору символізує співдружність ельфів і людей, які разом боролися проти Мелькора в Першу епоху.

По-друге, символ співдружності переростає для нуменорців у символ вірності. Безсмертні землі на заході виявляються надто сильною спокусою для смертних людей. Через гординю і жаги безсмертя частина населення Нуменору руйнує співдружність і відгортається від ельфів, проте так звані Вірні (the Faithful) залишаються лояльними по відношенню до Заходу. Король Нуменору, який повністю відмовляється від ельфійської мови, не дбає й про Біле Древо: «In his day the White Tree was untended and began to decline; and he forbade utterly the use of the Elven-tongues, and punished those that welcomed the ships of Eressëa, that still came secretly to the west-shores of the land» [11, с. 322].

По-третє, Біле Древо Нуменору поступово починає символізувати королівську владу. Коли до влади приходить король, який зберігає співдружність з ельфами, він знову надає належне вшанування Білому Древу і робить стосовно нього пророцтво, що, якщо воно загине, загине й королівський рід: «The White Tree he tended again with honour; and he prophesied, saying that when the Tree perished, then also would the line of the Kings come to its end» [11, с. 323]. Таким чином, через символіку Древа розкривається ще один наскрізний мотив міфології Толкіна – мотив інтронізації, який, подібно до кельтських дерев, має потрійну маніфестацію: первинна інтронізація – детронізація – повернення (надія на повернення) короля.

Всі спектри символічності Білого Древа актуалізуються в епізоді порятунку Білого Древа Ісільдуром. Коли Древу загрожує зрубання, Ісільдур, один з Вірних, потайки вирушає до королівського двору, викрадає плід Німлот і, хоробро відбиваючись від охорони, втікає. Здійснює він це під безпосереднім впливом оповіді про Два Древа Валінону: «Then he spoke to Elendil and the sons of Elendil, recalling the tale of the Trees of Valinor; and Isildur said no word, but went out by night and did a deed for which he was afterwards renowned» [11, с. 328]. Під час

бою з охороною Ісільдур отримує багато поранень, але з плоду проростає нове Біле Древо, яке зміляє його: «But when its first leaf opened then Isildur, who had lain long and come near to death, arose and was troubled no more by his wounds» [11, с. 328]. З того моменту, як Німлот у королівському палаці зрубають і спляють на олтарі, самі Вірні й зокрема Ісільдур стають єдиними спадкоємцями справжньої королівської влади Нуменору. Тільки вони виживають після Падіння Нуменору і засновують королівства Арнор і Гондор в Середзем'ї. Заснування королівства Гондор знов-таки супроводжується символічним актом вирощування Древа, саджанець якого було привезено з Нуменору: «The Tree, memorial of the Eldar and of the light of Valinor, was planted in Minas Ithil before the house of Isildur, since he it was that had saved the fruit from destruction» [11, с. 351].

Заснування двох королівств нуменорців в Середзем'ї супроводжується багатьма символічними актами і «вторинним творенням». Починаючи від імен двох братів-королів, Ісільдура і Анаріона, в яких вшановується відповідно місяць і сонце, а відтак – Два Древа Валінора, простежується символічна дуальність. По-перше, закладанням двох королівств, Арнор і Гондор, поєднується північ та південь країни, по-друге, в Гондорі будуються дві вежі, Мінас Ігіль і Мінас Анор, також названі на честь місяця та сонця. Біле Древо відтепер ще розширює своє символічне поле: крім вище згаданих співдружності з ельфами, вірності, королівської влади, воно також нагадує про загиблий Нуменор, ще один «втрачений рай». Відповідно, Саурон, що уособлює зло в цю епоху, повторює колишні акти руйнації Двох Дреव в Валінорі та Німлоту в Нуменорі: захоплюючи Мінас Ігіль, він знищує посаджене там Біле Древо: «When therefore Sauron saw his time he came with great force against the new realm of Gondor, and he took Minas Ithil, and he destroyed the White Tree of Isildur that grew there» [11, с. 353]. Як бачимо з цитати, до титулу Древа додається «of Isildur», таким чином акумулюється пам'ять про історію Німлота: його назва відтепер пов'язана з іменем Ісільдура, який врятував його в Нуменорі й знов рятує в Гондорі.

Третя епоха історії Середзем'я найкраще знайома читачам, тому що вона представлена найпопулярнішим текстом Толкіна «Володар Перснів». Події передніх епох міфосторії не завжди відомі читачам, яким доводиться, подібно до хобітів, головних героїв, обмежених у власному кругозорі, здогадуватися і реконструювати їх завдяки численним натякам. Одним з опорних пунктів реконструкції міфосторічного минулого читачем є образ Білого Древа. Крім того, він є ключовим для актуалізації мотиву повернення короля, навколо якого будується сюжет «Володаря перснів».

Вперше історію королівств Арнор і Гондор хобіти чують на нараді у Ельронда, де збираються представники різних народів Середзем'я. Вони дізнаються, що королівська лінія обірвалася і що Біле Древо в Гондорі засохло: «But in the wearing of the swift years of Middle-earth the line of Meneldil son of Anárion failed, and the Tree withered, and the

blood of the Númenoreans became mingled with that of lesser men» [8, с. 320]. Багато століть у Гондорі правлять намісники, але існує надія на повернення короля. Головному герою квесту, хобітові Фродо, доведеться безпосередньо зіткнутися з двома братами, синами намісника Гондора, Бороміром і Фараміром, а також з нащадком королів – Арагорном, потенційним майбутнім королем. Поступово Фродо відкриває, наскільки далеко в минуле простягається історія, частиною котрої він став. Одним з етапів цього усвідомлення стає зустріч з дельфійською королевою Галадріель і її чарівним дзеркалом. Серед багатьох різних речей, які він бачить у дзеркалі, з'являється й біле дерево: «Then there was a pause, and after it many swift scenes followed that Frodo in some way knew to be parts of a great history in which he had become involved. The mist cleared and he saw a sight which he had never seen before but knew at once: the Sea. Darkness fell. (...) Then a white fortress with seven towers. And then again a ship with black sails, but now it was morning again, and the water rippled with light, and a banner bearing the emblem of a white tree shone in the sun» [8, с. 472]. В наведеній цитаті образ білого дерева виступає емблемою королівського роду, і в поєднанні з образами світла він створює відчуття надії, яке контрастує з песимістичною тональністю видіння Фродо.

Інший хобіт, Піппін, чує про Біле Древо у віршику, що наспівує Гандальв: «Tall ships and tall kings / Three times three, / What brought they from the foundered land / Over the flowing sea? / Seven stars and seven stones / And one white tree» [10, с. 253]. Піппін долучається до історії нуменорців через свою допитливість і нестриманість: він без дозволу заглядає в палантір, один з семи чарівних «каменів», що Вірні привезли з Нуменору разом із саджанцем Білого Древа. Наведена цитата у контексті фольклору Середзем'я є майже дитячою пісенькою (nursery rhyme), відомою усім, але первинним зміст якої втрачено. Розкодовуючи цей та інші змісти, хобіти знов стають частиною світу з тисячолітньою історією, від якої вони довго відмежовувалися. Коли Піппін потрапляє у Гондор, він бачить на власні очі те, що колись було для нього лише легендою: «Upon the black surcoats were embroidered in white a tree blossoming like snow beneath a silver crown and many-pointed stars. This was the livery of the heirs of Elendil, and none wore it now in all Gondor, save the Guards of the Citadel before the Court of the Fountain where the White Tree once had grown» [9, с. 22-23]. Саме очима Піппіна читач вперше бачить безпосередньо засохле Біле Древо, символічність якого підкреслена використанням обмеженої перспективи оповідача: «A sweet fountain played there in the morning sun, and a sword of bright green lay about it; but in the midst, drooping over the pool, stood a dead tree, and the falling drops dripped sadly from its barren and broken branches back into the clear water» [9, с. 23].

Найпотужнішим є використання символіки Білого Древа в епізодах, пов'язаних з поверненням короля (інтронізацією Арагорна). Біле Древо

використовується як титул короля: «And I for the folk of the Great Wood,' said Legolas, 'and for the love of the Lord of the White Tree» [9, с. 183], образ Древа з'являється майже в кожному ключовому моменті квесту Арагорна. Одним з прикладів може слугувати його прибуття з півдня на кораблях (що повторює колишнє приплиття до Середзем'я його предків Ісільдур і Анаріона). Цей момент, кульмінаційний для епізоду Битви на Пеленнорських полях, фокалізується на Еомері, звияжному роханському воїні. Цей персонаж, актуалізуючий толкінівську теорію «північної мужності», що полягає у здатності битися без надії, навіть якщо поразка неминуча [12, с. 21], знаходиться у гушині битви. Він бачить прибуття кораблів під чорними вітрилами і сміється у відчай. Але його мужність без надії перетворюється на здивування та сподівання на перемогу, коли він бачить на прапорі символіку короля Гондору, у тому числі Біле Древо: «And then wonder took him, and a great joy; and he cast his sword up in the sunlight and sang as he caught it. And all eyes followed his gaze, and behold! upon the foremost ship a great standard broke, and the wind displayed it as she turned towards the Harlond. There flowered a White Tree, and that was for Gondor; but Seven Stars were about it, and a high crown above it, the signs of Elendil that no lord had borne for years beyond count» [9, с. 145]. Отже, роханські воїни, образи яких вибудовані письменником на зразках англосаксонської епіки, розкодовують символіку священного заходу і отримують у нагороду надію.

Необхідним етапом повернення короля є визнання його намісниками, які правили у Гондорі протягом століть. Останній намісник Денетор і його старший син Боромір не уявляють зречення влади і через це гинуть. Молодший брат Бороміра, Фарамір, виявляє вірність королівському роду і готовий передати йому владу. У своїй промові до Фродо від вдається до метонімії, яка базується на символіці королів Гондору: «'For myself,' said Faramir, 'I would see the White Tree in flower again in the courts of the kings, and the Silver Crown return, and Minas Tirith in peace» [10, с. 349]. Відповідно, Фарамір виживає після поранення і символічно «ввідає» Гондор Арагорнові, за що на міфоісторичному рівні отримує найвищу винагороду: кохання прекрасної Еовін і землі у правління.

Вже згадане використання Білого Древа на прапорі залучає його до кола інаугураційних символів: «'Behold the King!' And in that moment all the trumpets were blown, and the King Elessar went forth and came to the barrier, and Húrin of the Keys thrust it back; and amid the music of harp and of viol and of flute and the singing of clear voices the King passed through the flower-laden streets, and came to the Citadel, and entered in; and the banner of the Tree and the Stars was unfurled upon the topmost tower, and the reign of King Elessar began, of which many songs have told [9, с. 298]. Крім того, метонімічно Біле Древо, що не має плодів – «barren», виступає як аналог короля без

спадкоємців: «The Tree in the Court of the Fountain is still withered and barren. When shall I see a sign that it will ever be otherwise?» [9, с. 302]. Отже Арагорн не може взяти шлюб з своєю нареченою Арвен, доки не розшукає ростка Німлота і не побачить Древо знов квітучим. Гандальв у розмові з Арагорном під час пошуків такого ростка розвиває метонімічну заміну *плоди Древа* – *плоди короля*: «For it is said that, though the fruit of the Tree comes seldom to ripeness, yet the life within may then lie sleeping through many long years, and none can foretell the time in which it will awake. Remember this. For if ever a fruit ripens, it should be planted, lest the line die out of the world. Here it has lain hidden on the mountain, even as the race of Elendil lay hidden in the wastes of the North» [9, с. 302]. Знайшовши крихітний Німлот і посадивши його в Гондорі, король нарешті бере шлюб, чим остаточно завершує процес інтронізації. Плодючість повертається до його країни, згідно з міфологією священного шлюбу короля з землею, від якого залежить добробут усього народу.

З цієї ж міфологією можна пов'язати втілення образу священного дерева в такій локації Середзем'я, як Шир, «провінційній» країні хобітів. На початку «Володаря Перснів» хобіт Більбо влаштує величезне свято з приводу свого дня народження, яке відбувається навколо Святого Древа (Party Tree). Наприкінці роману має місце «забруднення» Ширу індустріалізованими злочинами Сарумана і його людей, які, крім усього іншого, зрубають Святове Древо. Герой, який має налагодити ситуацію, – це хобіт-садівник Сем, що болісно відчуває втрату дерев і Шири: «The trees were the worst loss and damage, for at Sharkey's bidding they had been cut down recklessly far and wide over the Shire; and Sam grieved over this more than anything else». Але під час квесту Сем отримує, по-перше, попередження (у дзеркалі Галадріель він бачить зрубання дерев), а по-друге – подарунок, скриню з чарівним пилом та сім'ям, які він використовує для оновлення Ширу. З сімені виростає нове Святове Древо, що перетворюється на гордість усього Ширу: «In the Party Field a beautiful young sapling leaped up: it had silver bark and long leaves and burst into golden flowers in April. It was indeed a *mallorn*, and it was the wonder of the neighbourhood. In after years, as it grew in grace and beauty, it was known far and wide and people would come long journeys to see it: the only *mallorn* west of the Mountains and east of the Sea, and one of the finest in the world» [9, с. 369]. Цей маллорн, ельфійське дерево, також має своє символічне поле. По-перше, воно втілює плодючість землі Ширу і, відповідно, садівник Сем, стає мером Ширу, а його дружина Розі народжує багато дітей. По-друге, воно є символом співдружності хобітів з ельфами і людьми, встановленої під час квесту Фродо і Сема. Контакт з «Іншим світом», який в Третю епоху історії Середзем'я уособлюють ельфійські королівства, зокрема Лоріен, забезпечує Ширів та його народів не тільки плодючість, але й

пам'ять самої землі про надзвичайне: «Not only was there wonderful sunshine and delicious rain, in due times and perfect measure, but there seemed something more: an air of richness and growth, and a gleam of a beauty beyond that of mortal summers that flicker and pass upon this Middle-earth. All the children born or begotten in that year, and there were many, were fair to see and strong, and most of them had a rich golden hair that had before been rare among hobbits» [9, с. 369]. Таким чином здійснюється міфологічне оновлення хобітів перед їхнім виходом на новий етап історії країни.

Підсумовуючи, можна сказати, що священні дерева в альтернативній міфології Толкіна належать до тих її елементів, що забезпечують її зв'язність і символічну насиченість. Священні дерева проходять етапи «вироснування – надзвичайність – падіння», характерні для кельтської міфології. Тельперіон і

Лаурелін, «космогонічні дерева життя» за виразом П. Каррі [6, с. 64], пов'язані з архетипом Центру, сакральним початком і вихідною симетрією міфології; вони входять в коло космогонічних міфів «вторинного творення». Біле Древо Німлот пов'язане з мотивами доместикації і повернення короля, його символічне поле охоплює концепти співдружності, вірності і пам'яті. Святове Древо хобітів відіграє важливу роль у залучення цього народу до метаказу Середзем'я, остаточною метою якого є оновлення землі, повернення їх плодючості й встановлення зв'язку з вихідними сакральними взірцями. Слід зауважити, що окреслені в статті положення не вичерпують всієї образності міфології Толкіна, пов'язаної з деревами. На окремі дослідження заслуговують образи священних гаїв, антропоморфних дерев, мовних ігор, пов'язаних з образом дерева тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Г.В. Мифология пространства Древней Ирландии / Григорий Владимирович Бондаренко. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 416 с.
2. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа / Елеазар Моисеевич Мелетинский. – М.: Наука, 2000. – 407 с.
3. Тихомирова О.В. Міфічний квест у літературній спадщині Дж.Р.Р. Толкіна: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спеціальність 10.01.04 / Тихомирова Олена Володимирівна. – Київ, 2003. – 238 с.
4. Фрээр Дж. Золотая ветвь: Исслед. магии и религии / Джеймс Фрээр; [пер. с англ. М.К. Рыклина]. – М.: ООО «Издательство АСТ», 1998. – 784 с.
5. Celtic Mythology. – New Lanark: Geddes & Cresset, 1999. – 480 p.
6. Curry P. Defending Middle-earth. Tolkien: Myth and Modernity / Patrick Curry. – London: Harper Collins, 1998. – 206 p.
7. Eliade M. The Myth of the Eternal Return, or Cosmos and History / Mircea Eliade. – Princeton: Princeton University Press, 1974. – 195 p.
8. Tolkien J.R.R. The Fellowship of the Rings / John Ronald Reuel Tolkien. – London: Harper Collins, 1993. – 529 p.
9. Tolkien J.R.R. The Return of the King / John Ronald Reuel Tolkien. – London: Harper Collins, 1993. – 556 p.
10. Tolkien J.R.R. The Two Towers / John Ronald Reuel Tolkien. – London: Harper Collins, 1993. – 442 p.
11. Tolkien J.R.R. The Silmarillion / [ed. by C. Tolkien]. – London: George Allen & Unwin, 1994. – 439 p.
12. Tolkien J.R.R. The Monsters and the Critics and other Essays / [ed. by Christopher Tolkien]. – London: Harper Collins, 1983. – 240 p.
13. Tolkien J.R.R. Unfinished Tales of Númenor and of Middle-earth / [ed. by Christopher Tolkien]. – New York: Ballantine Books, 1988. – 493 p.

Рецензенти: Висоцька Н.О., д.філол.н., професор,
Покидько Г.С., к.філол.н.

© Тихомирова О.В., 2009

Стаття надійшла до редколегії 21.09.09 р.